

Adalékok Herbert Spencer államfelfogásához

I. Spencer szemléletének történelemfilozófiai összefüggései

Herbert Spencer műve kettős értelemben is felveti a történelemfilozófiai relevancia problematikáját. A kérdés egyfelől felmerülhet úgy, hogy a spenceri, ún. szociáldarwinizmus, vagy evolucionista társadalom-felfogás vajon *milyen történelemfilozófiai jelentéseket* implicál, másfelől megfogalmazható akként is, hogy a spenceri látásmód *hogyan értelmezhető egy meghatározott történelemfilozófiai keretben*.

Ami az első kérdést illeti, arra viszonylag könnyen válaszolhatunk. A spenceri evolucionista világgép formálisan igen sok hasonlóságot mutat a szubsztantív történelemfilozófia lineáris-teleologikus fejlődést valló elgondolásával, amelyben a világ jelenségei folyamatos tökéletesedésen mennek át. Itt jegyzendő meg, hogy spenceri és a darwini modell többek között abban mutat különbséget, hogy míg Darwinnál a szaporodás bősége és az alkalmazkodásra képes egyedek szelektálódása eredményezi a fejlődést, addig Spencer azt feltételezte, hogy a szelekción túl az egyedek valaminő spontán, belsőleg vezérelt tökéletesedése, alkalmazkodása is hozzájárul az evolúciós folyamat realizálódásához.² Nála tehát az egyed nem pusztán passzív részese a természeti folyamatoknak, amelyekben a számára eleve adott, kedvező tulajdonságok segítenek a túlélésben és az élet továbbadásában, hanem koncepciója szerint az egyed élete során maga is kialakítja az új viszonyokhoz illeszkedő tulajdonságokat és képességeket. E felfogásában nagyban befolyásolta Lamarck, aki szerint a szerzett tulajdonságok örökíthetőek is.³

A spenceri világgép, szociáldarwinizmus, így sokkal inkább „darwinista”, a fejlődés lehetőségét hangsúlyozó elgondolás, mint maga a darwini modell, amelyben az esetlegesség és a véletlen és az idő nagyobb súllyal esik latba. A spenceri képben jelen van tehát az az optimizmus, ami nem csupán tudomásul veszi a változásokat, de azokat egyenesen kedvezőeknek és kívánatosaknak tekinti, egyúttal olyanoknak, amelyek valamilyen belülről vezérelt tényezőre vezethetők vissza. Látható tehát, hogy a spenceri felfogás közelebb áll a lineáris fejlődést valló, teleologikus történelemfilozófiai koncepcióhoz, mint ama darwini világgép, ami óvatos módon csupán a változásra, és az adaptáció tényére hívja fel a figyelmet.

Ami a második kérdést illeti, a számos történelemfilozófiai megközelítés közül talán a spengleri interpretációt érdemes szemügyre vennünk. Nem csupán azért, mert a spengleri, ciklikus történelemfilozófiai modell az egyik legnagyobb hatású a Nyugat gondolkodásában, hanem azért is, mert a történelemfilozófiával foglalkozók közül kevesen fordítottak annyi figyelmet Spencer világgépére, mint Spengler. Szó sincs persze arról, hogy Spengler részletesen, akárcsak egy közepes méretű és mélységű tanulmány erejéig is kifejtette volna nézeteit Spencerről. Néhány utalása azonban nem csupán arra enged következtetni, hogy jól ismerte az angol gondolkodó munkásságát, de arra is, hogy azt az általa felvázolt ciklikus

---

¹ Szmodis Jenő, habil. egyetemi docens, NKE ÁNTK Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék. Email: Szmodis.Jeno@uni-nke.hu

² Külön említést érdemel, hogy noha Spencer a maga koncepcióját Darwinnál korábban jelentette meg, Darwin azonban elméletét már azt megelőzően kidolgozta, hogy Spencer publikálta volna elgondolásait. Ernst Mayr: *The Growth of Biological Thought*. Cambridge (Mass), London, Harvard University Press, 1982. 493.

³ Pál Eszter: Herbert Spencer és a társadalomtudományi evolucionizmus, *SZOCIOLÓGIAI SZEMLE* 1997. 7. évf. 2. szám, 143-173., különösen 143-148.

történelemfilozófiai modell egy meghatározott periódusa szempontjából szimptomatikusnak, mélységesen jelentőségteljesnek ítélte.

Spengler úgy vélte ugyanis, hogy a nagy kultúrák-civilizációk életciklusának vége felé megjelenik egyfajta dekadencia, felszínesség, a dolgok leegyszerűsítésére való sajátos hajlam. Az antik kultúra vonatkozásában ilyen, a sekélyesség felé közelítő időszaknak tekintette a hellenizmust, a Nyugat vonatkozásában pedig a XVIII-XIX. századi materialisztikus tendenciákat. Amikor e két, a különböző ciklusokon belül azonos pozícióban lévő eszmetörténeti korszakokat párhuzamba állítja, több alkalommal is Spencer munkásságát és világnézetét hozza fel példaként.

Spengler tehát a Nyugat alkonyában a dekadens nagyváros jelenségeként értelmezi a Spenceri koncepciót, mégpedig párhuzamba állítva a XIX. század Angliáját a hellenizmus korával. Mindazt, amit retorikusnak minősít az érett antikvitásban, mint zsurnalizmust bélyegzi meg a Nyugat késői fejleményeiben. Amint e késői korokról írja: „A korábbi korok gondolkodásának helyébe szóban és írásban az intellektuális férfiprostituációt teszi, ahogy az a nagyvárosok valamennyi termét és közterét betölti és uralja. Retorikus a hellenizmus filozófiájának egésze, zsurnaliztikus Spencer társadalometikai rendszere éppúgy, mint a zolai regény és az ibseni dráma.”⁴ Spengler más helyütt azt hangsúlyozza, hogy a filozófia idővel „a gyakorlati etikával lett egy jelentésű”, és ebben látja többek között Spencer jelentőségét is.⁵ Igen éles szemmel Spengler arra is figyelmes lesz, hogy az általa már eleve zsurnaliztikus természetű XIX. századi szellemi jelenségek a XX. század elejére tovább vulgarizálódnak. Amint megjegyzi: „...Comte, Spencer, a materializmus, a monizmus és a darwinizmus nézetei – amelyek a XIX. században minden jobb szellem érdeklődését kiváltották – mára a provincia világnézetévé váltak.”⁶

Spencer – aki Comte-nak a tudományok rendszeréről és a fejlődés fokozatairól vallott nézeteit elutasította, vallási kérdésekben pedig, ha lehet, még radikálisabb nézeteket hirdetett – nem csak az evolúciót, hanem, mint említettük, a társadalmi evolúciót hirdette.⁷ Úgy vélte a különböző szervezetek fejlődésük során egyre bonyolultabbá válnak, a különböző szervek funkciói egyre specializálódnak. A specializáció és a differenciálódás a társadalmakban is végbe megy.

A társadalmi evolúcióról vallott nézetei azonban Comte-ot ért bírálatai ellenére is nagy hasonlóságot mutatnak a francia filozófuséval. Nézete szerint a kezdetleges társadalmak katonai jellegűek, amelyek létre a háborúk és a rend erőszakos fenntartása a jellemző. Az ezt az állapotot felváltó ipari társadalmak azonban sokkal inkább a béke társadalmi, ahol az egyéni szabadságnak kitüntetett jelentősége van, és a szabályozásban a megállapodások a meghatározóak, nem pedig az erőszak.⁸ Spencer nézete szerint az állami feladatok fokozatosan csökkennek. Az állam feladata végül arra szűkül, hogy szükség esetén a közhatalom működjön közre a szerződések betartatásában, és biztosítsa a kölcsönös biztonság legalapvetőbb garanciáit.

⁴ Oswald Spengler: A Nyugat alkonya. I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. 564.

⁵ Oswald Spengler A Nyugat alkonya. I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. 576.

⁶ Oswald Spengler: A Nyugat alkonya. II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. II. 441.

⁷ Herbert Spencer: Social statics. John Chapman, London, 1851.

⁸ Spencer hatása jól látszik Pulszky Ágost gondolatain, aki a vérségi kötelékeken nyugvó nemzeti társadalom, a szomszédsági kapcsolatokon és az érdekeken nyugvó közösségi társadalom, a fogyasztási javak gyűjtésén alapuló hódító-kizsákmányoló társadalom, a vallási érdekeken nyugvó társadalom, majd a nemzeti társadalom után az ún. emberességi társadalom eljöveteletét vizionálja. Vö. Pulszky Ágost: A jog- és állambölcsészet alytanai. Eggenberger Könyvkereskedés, Budapest, 1885. 96-156. Látható tehát, hogy Francis Fukuyama nem sok új és eredeti gondolattal szolgált a történelem végéről, a régi eszméket csupán új csomagolásban, saját kora politikai eseményeinek közegében tárgyalva adta el. Ha mindehhez hozzávesszük a zénóni racionalista törekvéseket és kozmopolita világot jövendőző tendenciákat, könnyen beláthatjuk, hogy az újat hirdető, racionalista, kozmopolita ideológiánál nehezen találhatunk régieket, ódivatúkat. Ehhez képest – és itt más megközelítésből, de egyetérthetünk Toynbee-val – a kereszténység kifejezetten új eszmének számít.

Am mindjárt tegyük hozzá, Spencer itt voltaképpen csupán sarkítva fogalmaz meg egy olyan gondolatot, ami a nyugati kultúrkörben már régóta, legalább Hugo Grotius és John Locke óta érik. Már Grotius is akként határozta meg az államot, mint a jogaik élvezete és a közös előny biztosítása érdekében társult szabad emberek teljes egyesülését.⁹ Locke sem sokkal többet lát az államban, mint a rend és a béke szolgálatját, a kormányzatban pedig olyan megbízottat, amely leváltható, ha a polgárok (tulajdonosok) a hozzá fűzött reményekben csalatkozni kénytelenek.¹⁰ Spencer felfogása az állam szerepéről tehát olyannyira nem új, hogy ezt a fajta – már megvalósult – liberális államot Ferdinand Lassalle egy 1862-es berlini beszédében – nem kis malíciával – mint „Nachtwächterstaat”-ot, éjjeliőr-államot jellemezte.¹¹

Spencer ipari társadalma ahhoz hasonló módon teszi zárójelbe a nemzetállamoknak karaktert adó vonásokat, a tradicionális, kulturális tényezőket, amint Comte pozitivistá viziójában enyészik el valamennyi, a racionális megfontolásoktól különböző társadalomformáló elem. Mindez – akárcsak Comte-nál – kimondatlanul is a nemzetállam zárójelbe-tételét, és egy új, globális, de legalábbis nemzetállamok feletti struktúra elvi lehetőségét jelenti. Magának az államnak az éjjeliőr szerepbe való kényszerítése persze már kimondottan is a nemzetállam elhalásának irányába mutat, annak hangsúlyozása pedig, hogy az állam elsődleges feladata a szerződések kikényszerítésében rejlik, jól mutatja, hogy e felfogásban a gazdaság megrendelői szerepben van a közhatalommal szemben. Am ismételtén jegyezzük meg azt is, hogy a spenceri gondolatrendszer egyenes folytatása John Locke állam- és társadalomfilozófiájának, amelyben az egyéni szabadságjogok hangsúlyozása együtt jár a kormányzati hatalom korlátozottságával.

Felettébb kétértelmű Spencernek egy késői, *The Man versus the State* című munkája.¹² Ebben egy új és a réginél rosszabb rabszolgaság kialakulásának lehetőségére figyelmeztet (the coming slavery). Álláspontja szerint minél több szabadságot kell biztosítani az egyénnek, azonban továbbra sem helyesli az állami beavatkozást a gazdaság ügyeibe, így a szociális törvényhozást is elveti. Sőt, egyenesen úgy gondolja, a magukról gondoskodni képtelen egyedeknek pusztulniuk kell.¹³ Spencer szavai az új rabszolgaságról azonban – mint említettük – felettébb kétértelműek, mert míg az egyéni kezdeményezés szabadságát védi az állami jogi beavatkozástól, addig figyelmen kívül hagyja az alávetettség, a szolgaság azon új formáit, amelyeket a gazdasági szféra a gazdasági kényszerek eszközeivel épít ki. Megemlítendő, hogy Spencer elképzeléseinek igen korán alapos bírálatát adta Pikler Gyula, rámutatva az állami beavatkozás fontosságára mindaddig, amíg nem alakul ki a szabadságjogok egyenlő biztosítása

---

⁹ Edgar Bodenheimer: *Jurisprudence: The Philosophy and Method of the Law*. Harvard University Press. 1974. 36-37.

¹⁰ A modern politikai eszmék eredetéről szólva találóan írja Molnár Tamás: „1750 körül az új politikai világnézet alapelemei már készen állnak. A hatalom elméleti semlegesítése és az erkölcsi öntudat naturalizálása. Machiavelli stupid tömegéből értelmes és tájékozott polgárokat nevelt, akik jogaikat élvezik egy megújított világrendben. Az 1650 és 1750 között eltelt évszázadban többnyire csak arról értekeztek az egy véleményen lévő literati, hogy ez immáron kinyilvánított elveket hogyan csiszolják egyre simábbra. Például, hogyan illeszkedjék a szabad polgár az összakarat (volonté générale) monolitikus egységébe (Rousseau), vagy milyen abszolút tulajdonjogokat élvezzen az egyén (Locke).” Molnár Tamás: *A modernség politikai elvei*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 28.

¹¹Ferdinand Lassalle: *Das Arbeiterprogramm. Über den besonderen Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes*, Berlin, 1862, in Ferdinand Lassalle: *Gesammelte Reden und Schriften*. Hrsg. von Eduard Bernstein, Bd. 2., Berlin, 1919, 139., 195. Hivatkozta: Karl-Peter Sommermann: *Staatziele und Staatzielebestimmungen*, Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997. 28.

¹² Herbert Spencer: *The Man versus The State*. New York, Mitchell Kennerley. 1916. (Eredeti kiadás Herbert Spencer: *The Man versus the State*. London: Williams and Norgate, 1884.)

¹³ Herbert Spencer: *The Man versus The State*. New York, Mitchell Kennerley. 1916. (1884) 37.

és a javak igazságosabb elosztása.¹⁴ Ugyancsak egy kiváló magyar jogbölcse, Somló Bódog, korának meghatározó álláspontjával szemben, szintén Spencert kritizálva, mutatott rá arra, hogy a beavatkozás a versenyt és a kiválasztódást nem akadályozza meg, azt csupán más területekre irányítja, másfelől arra, hogy az állami beavatkozás nem tekinthető természetellenesnek (hisz maga az emberi társadalom és az állam is természeti eredetű).¹⁵

II. Vallási vonatkozások kérdése Spencer szemléletében

Spencer – mint Kant, Marx és Comte – fontosnak tartotta, hogy a vallási kérdésekben is megnyilatkozzon. E szerzők gondolataiban közös pontot képez, hogy valamennyien az Európában meglévő vallási állapotok revízióját szorgalmazták. Hogy ezt a vallási tolerancia üdvözlésével (Kant), valamint szcientista álvallás megteremtésével (Comte), a keresztény dogmák primitív hiedelmekkel való magyarázatával (Spencer)¹⁶, vagy az „ateista állam” programjának meghirdetésével (Marx) tették-e, közömbös ahhoz a tényhez képest, hogy valamennyien Európa fennálló vallási viszonyait kérdőjelezték meg, illetve támadták. Hogy mindez egy univerzális ideológia megteremtésének kedvezhet, sőt annak éppen helyet biztosít, attól független tény, hogy az egyes gondolkodóknak mi volt a valódi szándékuk nézeteik megfogalmazásakor.

Kantnál, Comte-nál, Spencernél és Marxnál tehát – bár különböző formában, különböző módokon és eltérő fokban – egyaránt megjelenik a földi államok fokozatos uniformizálásának, egységesedésének, sőt adott esetben elhalásának a képzete. Az államok így vagy úgy feloldódnak az „egy”-ben, ami éppúgy lehet a kanti népszövetség, mint a Comte-i és spenceri egyformaság, vagy a marxi globális államnélküliség. Szorosan kapcsolódik azonban e képzetekhez a transzcendens szféra, a vallás világának jelentéktelenné tétele, illetve bizonyos uniformizálódása. Ez – mint említettük – megvalósulhat a vallás teljes magánügyé tételével, a vallások közötti különbségek relativizálásával éppúgy, mint szcientista valláspótlék meghirdetésével, a vallásnak primitív képzetekkel való azonosításával, vagy éppen az ateizmus propagálásával.

Mindaz tehát ami „lent” megtörténik, megtörténik „fent” is, és ami „fent” megtörténik, megtörténik „lent” is. Az uniformizálódás tehát nem elkülönülten érinti egyik vagy másik szférát, hanem a két szféra, mind a társadalmi-állami, mind pedig a vallási régió azonos sorsban osztozik, mintha lényegüket tekintve maguk is egyek volnának.

III. Az állam fogalmának eróziója

A korábbiak során említettük, hogy Spencer felfogásában az állam funkciói fokozatosan csökkennek. Data of Ethics című 1879-es és Justice című 1891-es műve nyomán Horváth Barna a következőképpen összegzi az állammal kapcsolatos spenceri nézeteket: „... a művelődés folyamán a katonai funkció csökkenhet, és az állam ennek folytán visszavonulhat számos olyan politikai funkciótól, amelyet régebben polgáraival szemben gyakorolt. Ezzel szemben az igazságszolgáltatás kiterjed és hatásosabbá válik a műveltség haladásával. Spencernek igen jellegzetes, de ma igen szokatlanul hangzó felfogása szerint az állami tevékenység a civilizáció

¹⁴ Pikler Gyula: Az állam ellen. I-II. Budapesti Szemle 1886. 109. 43-60., 110. 213-237. különösen 226. Lásd még Zsidai Ágnes: Paradoxonok Pikler értékmentes jogszociológiájában. Tolle Lege 2011 I. 1. http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/zsidai_agnes_paradoxonok_pikler.pdf

¹⁵ Somló Bódog: Állami beavatkozás és individualizmus. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907. 96-102.

¹⁶ Herbert Spencer: Ecclesiastical institutions (Part VI. of Principles of Sociology) Williams and Norgate, London 1885.

fejlődésével nem növekszik, hanem csökken.”¹⁷ Horváth igen szellemesen mutat rá Spencernek arra a következtetésére is, hogy noha a társadalmi alkalmazkodás fejlődésének spenceri képzete szerint előbb-utóbb „már az igazságszolgáltatásnak sem lenne értelme”¹⁸, Spencer mégis úgy véli az igazságszolgáltatás a „civilizációval együtt fejlődik.”¹⁹

Korábban említettük, hogy a piacbarát Spencer valláskritikája milyen mély rokonságot mutat a kommunista Marx képzeteivel. Az állami funkciók csökkenésével összefüggésben azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy a spenceri koncepció – a konzekvenciákat illető minden következtetlensége ellenére – nagy hasonlóságot mutat Marxnak az állam elhalásáról vallott nézeteivel, illetve a XVIII-XIX. századi angol zurnalista és politikai gondolkodó, William Godwin (1756-1836) víziójával. Ahogy Horváth a dolgot összegzi: „... az állami funkciók összességének éppúgy el kellene hálnia, mint Godwinnál.”

A versenyt és privát gazdaság elsőbbségét hirdető, az állami üzemek rossz teljesítményét ostorozó Spencer²⁰ formálisan nem mondja ki az állam felszámolásának-megszűnésének tézisé, azonban látnunk kell azt is, hogy nála mindez inkább csupán gondolkodói következtetlenség, esetleg szerzői bátortalanság, vagy épp szemérem, de nem az állam lényege tagadásának hiánya. Egészen világosan be kell látnunk mindezt, ha az állam funkcióinak fokozatos felszámolódásáról vallott spenceri nézetek mellett megpillantjuk azokat az elképzeléseket is, amelyek az állam és polgárai sajátos viszonyának meglazulásával függenek össze. Formálisan ez, mint a demokráciával szembeni spenceri kétely fogalmazódik meg, azonban a népképviselési rendszer felváltása valaminő érdekképviselési szisztémával, lényegében az állam és a társadalom szerves kapcsolatának relativizálását jelenti, ezen keresztül pedig az állam elszakítását ontológiai alapjától, a társadalomtól. Mindaz, ami ezután megmarad, nevében még állam lehet, azonban lényege szerint fog különbözni attól, amit ma államnak mondhatunk. Ahogy a spenceri nézetet Horváth formulázza: „Nem igaz, hogy a politikai hatalomnak az összesek által való bírása biztosítja az igazságosságot mindenki számára. Nem egyének, hanem érdekek képviselőjére van szükség. A demokratikus népképviselésben való kételkedés tehát Spencernél már nem lappangó, mint Millnél, hanem nyílt tagadássá fejlődik.”²¹

Mindebben természetesen megjelenik Spencer elitizmusa, „a numerikus többség uralmától való félelem”²², ám ez a gondolat – annak ellenére, hogy nagyban emlékeztet a későbbi fasiszta korporációs rendszerre is – magában hordja állam és polgárai kapcsolatának meglazulását, leértékelődését is, hiszen egy ilyen szisztémában már azok a kötelek sincsenek jelen, amelyek a késő-feudális korban az uralkodót alattvalóihoz fűzték. A spenceri uralmi, vagy kormányzati modell a weberi uralmi típusok egyikével sem azonosítható. Az az érdekképviselési szisztéma tehát, ami Spencer gondolatai nyomán felsejlik nem azonosítható sem a tradicionális, sem a karizmatikus, sem a racionális-legális uralmi típussal. Felfoghatjuk azt persze, mint az utóbbinak egyfajta alakváltozatát, azonban kiüresítve még abból a személyességből is, amit a népképviselési választások és az azok alapján létrejövő kormányzat jelent.

Következésképpen végiggondolva Spencer állammal kapcsolatos elképzeléseit végeredményben arra kell jutnunk, hogy ebben a vízióban az alapvető társadalmi funkcióitól megfosztott, csupán a jogszolgáltatás területén tevékenykedő, a polgáraival viszonylag laza kapcsolatban álló állam végül egyfajta igazságügyi ügynökségre, egy nehezen meghatározható természetű olyan közjogi entitásra emlékeztet, ami előbb-utóbb szükségképpen alárendelt helyzetbe kerül a verseny korlátozatlansága nyomán megnövekedett hatalmú gazdasági auktorokkal szemben. Olyan egységgé, amelynek a katonai, védelmi, így területvédelmi

---

¹⁷ Horváth Barna: Angol jogelmélet. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest 2001. 350.

¹⁸ Horváth i. m. 350

¹⁹ Horváth i. m. 351.

²⁰ Horváth i. m. 350

²¹ Horváth i. m. 350.

²² Horváth i. m. 350.

feladatai a spenceri koncepció lényege szerint megszűnnek. A különböző államok így lényegében nem mások, mint bizonyos bírósági szervezetek illetékességi területei, miközben a gazdasági erőforrások felett rendelkezők hatalma, a tőke koncentrációja következtében, akár globális szinten is megszerveződhet. A spenceri szociáldarwinista állammodell így simul bele azokba a globális kormányzást vizionáló elképzelésekbe, amelyek már a XIX. században igen határozottan körvonalazódtak.

A társadalomtudomány úgy tűnik, megengedheti magának azt a luxust, hogy bizonyos tényekkel és körülményekkel ne számoljon, mert az egyes társadalomtudósok nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy számoljanak ugyanezekkel a tényekkel és körülményekkel. Megítélésem szerint e tények és körülmények körébe tartozik a szabadkőművesség és az illuminátus ideológiája, működése és hatása az elmúlt évszázadok történelmére. Az ezzel kapcsolatos tabukat kevesen és viszonylag későn törték meg. A kevés számú akadémiai szerző közül mindenképpen említést érdemel a holland politológus Kees van der Pijl. Ő miután ismerteti a világpolitika strukturális aspektusait,²³ elemzi a háború és a hatalmi egyensúly kérdéseit,²⁴ és a sikeres Locke-iánus modell nyomán létrejött Pax Britannicáról ír,²⁵ vázolja a szabadkőművesség angliai szerepét, ami a Dicsőséges Forradalom utóhatásaként növekedett meg,²⁶ majd megemlékezik Cecil Rhodesról, és az általa a XIX. század végén alapított titkos társaságról is.²⁷

Spencer amerikai kortársa, a szabadkőműves Albert Pike tábornok 1871-ben jelentette meg *Morals and Dogma* című munkáját, és egy nagyjából ebben az időben Mazzininak írt levélben három világháború szükségességéről írt, amelyek előkészítik az utat az egységesen irányított világrend számára. Ahogy Morvay Péter Pike elgondolását összegzi: „*Albert Pike elképzelése szerint a harmadik világháborúra azért kerülne sor, hogy megoldja a politikai cionizmus (Izrael állama) és az iszlám világ közötti konfliktust. Arra számított, hogy a két oldal kölcsönösen kimeríti egymást a háborúban, és ez lehetővé teheti egy új, egységes világrend, az illuminátus eszme globális uralmát.*”²⁸

A Pike-nak tulajdonított – és időről időre vitatott – elgondolások mindenesetre nagyban emlékeztetnek Immanuel Kant közel száz évvel korábbi víziójára is. Amint a német filozófus írja „...*a háborúk, a túlfeszített és soha nem csillapodó háborús készülődés s a nyomor által, amelyet végül így még békében is érezni fog minden állam, arra kényszeríti őket, hogy kezdeti tökéletlen kísérletek után, számos felfordulás, pusztítás és az általános belső kimerülés nyomán végül elérjék azt, amit az ész e sok szomorú tapasztalat nélkül is megmondhatott volna – azaz kilépjenek a vadság törvény nélküli állapotából, s népszövetséget alkossanak, amelyben minden állam, a legkisebb is, nem saját hatalmából vagy saját jogi megítéléséből, hanem az egyedül e nagy népszövetségtől (Foedus Amphictyonum), az egyesült hatalomtól és az egyesült akarat törvényes döntésétől várhatja biztonságát és jogait.*”²⁹

A legnagyobb óvatossággal is annyit mindenesetre mondhatunk, hogy legkésőbb a felvilágosodás korára, Kant idejére megszülettek az egységes világrendre vonatkozó eszmék, és éppen Spencer korszakában merültek fel azok az elképzelések, amelyek ennek az egységes világnak az operatív megvalósításával kapcsolatosak. Mindebben jelentős szerepe volt Spencer másik kortársának, a nála harminckét évvel fiatalabb Sir Cecil Rhodes-nak is, aki a brit

²³ Kees van der Pijl: *Transnational Classes and International Relations*. Routledge London and New York 2005. 84-87.

²⁴ Pijl i. m. 87-89.

²⁵ Pijl i. m. 89-93.

²⁶ Pijl i. m. 99.

²⁷ Pijl i. m. 108.

²⁸ Morvay Péter: *Láthatatlan történelem. Tervek vagy véletlenek alakítják az eseményeket?* Hetek 2014. XVIII/20. http://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/201405/lathatatlan_tortenelem (Letöltés: 2020. 03. 01.)

²⁹ Immanuel Kant: *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből*. In Immanuel Kant: *A vallás a pusztán ész határain belül és más írások*. Gondolat Kiadó, 1980. Budapest, 58-76. Kant i. m. 67.

gyarmatosítás őszinte híve és haszonélvezője, Rhodesia megalapítója volt, s aki a szintén általa alapított De Beers vállalat³⁰ keresztül világ nyersgyémánt kereskedelmének 90 százalékát ellenőrizte, és igyekezett támogatni a Brit Birodalom globális expanzióját.³¹ Carroll Quigley – noha több közhasználatban lévő megnevezést is említ – Milner Groupnak nevezi a csoportot, ami Rhodes elképzelései szerint és támogatásával megvalósult. A szervezet, aminek megalapítását Quigley 1891-re teszi³², és amelyet „Rhodes álma”, vagy „Round Table”-ként (Kerekasztalként) is megnevez, jelentős forrásokban részesült Rhodes hagyatékából, miután az üzletember 48 éves korában 1902-ben elhunyt. Ettől az időtől a vezetést lord Alfred Milner veszi át, és feladatait egészen 1925-ben bekövetkezett haláláig látja el,³³ nem kis szerepet vállalva a XX. század első negyede történelmének alakításában.

E rövid áttekintésben természetesen nem adhattunk számot a spenceri társadalom- és államfilozófia és a globális kormányzást szorgalmazó okkult és gazdasági körök kapcsolatának részleteiről. Mindez alighanem további kutatást igényelhet. E helyen kénytelenek vagyunk megelégedni annak megállapításával, hogy a spenceri evolucionista, az állam eljelentéktelenedését vizionáló teória lényegi pontokon illeszkedik kora gazdasági és ideológiai elitjének elképzeléseihez. És alighanem pontosan fogalmazunk, amikor az illeszkedés kifejezést használjuk. Ebből a társadalomfilozófiából ugyanis alighanem hiányzik a tudomány autonómiája. A spenceri társadalom- és államkoncepció mintha sokkal inkább utólagos elméleti alátámasztása, vagy még inkább apológiája volna valami éppen készülődőnek. A tudomány autonómiájának és a gyakorlati érdekekkel szembeni közömbösségnek ez a hiánya indíthatta arra Oswald Spenglert, hogy a spenceri filozófiát, mint merő zsumalizmust bélyegezze meg. És alighanem ezért fogalmazhatott hasonló szellemben Horváth Barna is. „Spencer etikájából azt is láthatjuk, hogy a fejlődés és a szabadság két nagy gondolata nincs benne eléggé meggyőzően összekapcsolva. Spencer nem mutat új utat a jogpolitikának sem, és velejében negatív jogpolitikáját nem képes evolucionizmusából kifejleszteni. Nem vonja le sem az utilitarizmus, sem az evolucionizmus, sem az anarchista liberalizmus jogpolitikai következtetéseit, hanem lazán összeférceli őket. Jogelméleti dilettantizmusának rovására kell írni, hogy nem tudott előrehatolni olyan jelentőségű tanításig, amely igazán mély hatást gyakorol. Bármily sikere is volt könyveinek, etikai és jogelméleti tanítása epizód marad.”³⁴

---

³⁰ Az alapításra 1888-ban került sor.

³¹ Carroll Quigley: *The Anglo-American Establishment. From Rhodes to Cliveden.* Books In Focus, New York, 1981. IX. p.

³² Quigley i. m. 3.

³³ Quigley i. m. 4.

³⁴ Horváth i. m. 351.